

Ethnographisk Skizze af en jydsk Hede=Egn i Lystrup=Herred,

med enkelte Bidrag til Skildringen af den danske Almues
Levestil og Klædedragt, og de dermed i et halvt Aarhun-
drede foregaaede Forandringer.

(Efter tildeels meddeelte Materialier samlet af C. Moltbech. *)

Der gives Egne i Danmark, hvor man ikke kan sige, at „Meieren synger blandt gyldne Dyrger,“ hvor der ikke findes nogen „Klovermark til Middagsbro,“ og hvor Diet ikke mættes og frydes ved Synet af tætte, frodige Skove og blomstrende Enge. Dog har Naturen i enhver Skikkelse, ligesom det menneskelige Liv med dets Stræben og Virken, og den nationale Individualitet under de forskjelligste Former, noget, der kan tiltrække sig et opmærksomt Blik; og dette vil heller ikke med

*) Det maa bemærkes, at hverken den her meddeelte Skizze, eller Materialierne, hvorpaa den er grundet, kunne gjøre nogen Paastand paa Fuldstændighed. Den første har især været betinget ved, og for en Deel indskrænket til Stoffet, som de sidste indeholdt; og dette har ei været Resultat af vedvarende Jagttagelser under et langt Ophold. Man har imidlertid troet, at det her Meddeelte maaskee kunde tilskynde Andre til at berige vor fædrelandske Ethnographie og Chorographie med betydeligere og fuldstændigere Bemærkninger og Skildringer. Det gielder ogsaa om de her berorte Omstaaender, at deri for Folkets Historie og Charakteristik findes mange uundværlige Træk og Bidrag; men Aar for Aar udslettes disse mere. Egegyldig gaaer den, som kun lever for det urolige gaaende Dieblit, forbi ethvert svindende Phænomen, uden at ahne, hvilket Græs der spirer i mangen Udslettelse af ældre Nationalitet. Den med historisk Sands begavede Fædrelandsven kan aldrig dele en saadan Egegyldighed; og den, hvis Blik overskuer Nationalhistoriens Totalitet, og kan optage dens Idee, vil ikke finde det mindste ægte Træk, som tilhører den, ubetydeligt.

Eigeghdsighed vende sig fra Jyllands Heder, med deres vidt udbredte, lyngdækkede Flader, eller deres mægtige, lyngbrune Vaffer, der i sammenhængende Streg, lig Viergkæder i det smaae, indslutte mangel vild, dyb, stille og eenfom Dal, ofte uden Spor af Beboelse, og uden anden Natursyd, end stundom en enkelt flagende Drokfugl, eller en fra Vaffen nedrislende Væf. Denne Taushed i Naturen, og den folketomme Eenfomhed, der undertiden paa en heel Times Vej, eller længere, ikke afbrydes — de store Maafer af betydeligt høie, udyrkede og skovløse Vaffer og Vandrygge; tilligemed den, i Stedet for det Grønne, overalt herskende brune Farve, som tilhører Lyngbakkerne, og som i længere Frastand gaaer over i et mørkere Sortebraunt: disse ere nogle af de mest paasaldende udbortes Træk, hvorved den jydsk Hede-Natur adskiller sig fra den paa de danske Øer og paa den jydsk Østkyst sædvanlige Naturcharakter. Sin viser sig derfor overhovedet mere streng og alvorlig, mindre indtagende og langt mindre frodig og blomstrende, end Dernes Natur; men den gjør derimod ofte, ved dens større Maafer og Forhold, en stærkere, mere imponerende Virkning, og forfæller ikke denne hos Enhver, som føler sig fortrolig med det Alvorlige, det Kraftige og Tungtsindige i den ydre Natur.*)

Den jydsk Egn, vi her især have for Øie, er saa at sige Centralpunktet af hele den nordlige Halvø; thi Lynggaard- og Hids-Herreder kan man vel omtrent kalde de midterste i Nørre-Jylland. Det er i disse Herreder, at to eller tre af de mindre Aaer, der siden forene deres Vandløb med den store Gudens-Aa, have deres Udspring; og een af dem udgør, i henved tre Miles Løb, Grændsekiellet imellem begge Herreder.

*) Jvf. Nord. Tidsskrift f. Hist. Litt. og Konst. III. S. 129. 30, og 583—86, hvor flere Charaktertræk af den jydsk Hedenatur angives.

Det mere nordlige Eysgaard Herred indbefatter en Strækning af de interessante bakkede Egne, som danne Obergangen fra det mere frugtbare og folkerige Østjylland til Centrallands og Vesterjyllands store, men svagt dyrkede og beboede Hede-strækninger. Reiser man østerfra, eller fra Aarhus, ind i Eysgaard Herred, da begynder denne Obergang egentlig allerede ved Sobyvad (i Giern H.), hvor en Vandmølle ligger høist malerisk i en meget dyb Dal, omringet af høie, skovbevorne Bakker. Forlader man denne Dal, da gaaer Veien i Nordvest til Kongebroen over Gudensaa, noget over en Miil fra Sobyvad; Egnen viser sig mere og mere bar, sandet, censom og øde; Lyngen bliver hyppigere, og Landet mindre beboet, især efterat man er kommen over Kongebroen, og nu er i Eystrup Herred, hvor man en Tid lang følger Aaens Løb, og har til Høire en uoverskuelig Række af Lyngbakker i en meget tør og skarp Egn, paa hvis høieste Punkt Grønbeck Kirke ligger.*) Længere imod Vesten, forbi den lille Allingsø, i hvis Nærhed en Vandmølle og en nu lidet betydelig Herregaard bevare Navnet af Allings Kloster,**) der har havt en udmærket skøn Beliggenhed ved den i gamle Dage med Skovbakker omringede Sø, aabner sig en venlig Udsigt til de Enge, som Aaen, der kommer fra Henge Sø, i mange Bugter gennemslunger. Den sidstnævnte Sø, omtrent en halv Miil lang, naaer til Herregaarden Binderslev, der ligger paa en Odde ved Søens vestlige Ende; og langs

*) Denne Kirke, som er opført af Granit-Quadre, findes bestrebet, tilligemed de nærliggende Aalum og Binderslev Kirker — alle mærkværdige ved deres Størrelse og Architektur — i Nord. Tidsskr. anf. St. S. 596—604.

***) Jvf. Daugaard om danske Klostre. S. 423. D. Atlas IV. 508—509. I Nærheden af dette, men paa den anden Side af Gudensaa laae Eilum Kloster (i Giern Herred). D. Atlas IV. 505—7.

med Soens søndre Bred (i Nids Herred) strækker sig en lang Række af meget høje, mørke Lyngbakker, med en yderst vilde Natur. Her kan man paa flere Steder ret vel tænke sig hensat i en Biergegn, naar man stiger ned i de dybe, ved Jordsfred fremkomne Kloster i Bakkedalen, og finder sig omgivet af høje, nøgne Gruusvægge, hvor Stene og forskellige Jordlag fremtræde i brede Striber. Videre er Landskabet paa den nordre Side af Soen, hvor Landsbyen Henge ligger i en venlig, grøn Dal, der paa alle Sider, undtagen mod Vesten, ved Vinderslev, omsluttet af Bakker, nogle opdyrkede, andre brugelige til Græsning; andre igjen lyngdækkede eller bevorede med Levninger af Byens, fordum langt betydeligere Skov.

Dette Landskab, ligesom overhovedet den sydlige og vestlige Deel af Lysgaard Herred, som er den, vi her nærmest betragte, tilhører saaledes endnu fuldkommen hin interessante Overgangsnatur i Jylland, der kun fattes de Skove, som fordum beklædte en stor Deel af Lyngbjergene, for at besidde en høj Grad af alvorlig og romantisk Skønhed. I den nordlige og vestlige Deel af Herredet begynde derimod allerede de store, langt tyndere befolkede Fede-Sletter, der i uoverskuelige, mørke Flader strække sig videre mod Vesten. En betydelig Deel af den bekendte Alhedde, med Coloniens Frederiks-kirke, og Plantagen ved Havvedal, ligger i Lysgaard Herreds vestlige Deel. Herredets sydøstlige Deel, hvor Skovplantning næsten er reent forsvundet, har derimod endnu enkelte Levninger af de store Bøge- og Egskove, der i gamle Dage (saaledes som Strøget af de overblevne Pletter endnu tydeligt nok vise det, *) have strakt sig hele Øst-Jylland igennem, indtil den store Land-Afgrænsning, lige fra Slesvig til højt op i Vendsyssel.

---

*) S. det af Selskabet for Trykkesfrihedens rette Brug 1837 udgivne Fysiske-geographiske Kort over Danmark.

Dette lader sig med Bestemthed paavise. Norden for Skod-
 borg-Na er derimod næsten ethvert Spor af forbums Skove
 paa Vestfiden af hin Landryg forsvundet. I Eysgaard
 Herred findes den betydeligste af disse Skov-Løvninger ved
 Herregaardene Binderslev og Palstrup; især ved den
 sidste gamle og anseelige Gaard, der tilforn, tilligemed sin
 ældre Have, har været omgivet med dobbelte Grave, hvoraf
 den inderste endnu er tilovers. Palstrup Skov vilde endog i
 Stælland agtes for skøn og anseelig; og til den pleie Viborgs
 Indbyggere, skiondt i noget over 2 Milles Afstand, at tye hen,
 naar de om Sommeren ville forlyste sig i den frie Skovnatur.
 Binderslev er en i sin Bygning ikke mindre gammel og
 mærkelig Gaard; her findes endnu hvælvede Værelser, og kun
 faa ere i nyere Tid indrettede til Beboelse.

I den her omtalte Egn, i Hjerttet af Nørrejylland, paa
 en mindre frugtbar, ulige mindre opdyrket Jordbund, end den
 i Stælland og Fyen sædvanligen er: under en noget strengere
 Himmel og i et mere alvorligt Landskab, hvis høie, skovløse
 Sand- og Gruusbakker, med deres lyngbegroede Dale og store
 Heder, savne de danske Værs rige Vegetation og store yppige
 Korn- og Græsmarker: lever i større Afsondring og mindre
 Samsærdsel og Fortrolighed med Stæderne, Kystlandet og
 Havet, et stræbsomt, ædrueligt og tarveligt, i Agerbrug og
 Jorddyrkning mindre fremmelligt, men flittigt og til Arbejde
 og Haandgierning bueligt Folk. Indbyggerne i den søndre
 Deel af Eysgaard Herred have i deres Udvortes intet særde-
 les karakteristisk; de allerfleste ere af Middelhøide, med et
 kraftigt og sundt Udseende, som oftest med ret luftefulde Dine
 og et mildt, godmodigt Physiognomie, men uden smukke An-
 sigtsstræk, der i det Hele ere endnu seldnere hos Dvindsfolkene,

end hos Mandkønnet. I deres Udfærd horer Frimodighed, uden fiendelig Mistro til Fremmede eller til Folk af høiere Stand, og en naturlig Godmodighed, i Forening med den hos Almuen i det Indre af Jylland temmelig almindelige Nysgierighed og Sporgelyst, til de fremtrædende Træk. Fra Charakterens Side anbefaler Folket sig ved Maadelighed, Arbeidsomhed, Sædelighed og Religiøsitet. Tilboielighed til Drif og Svær hore til Sielsheder; i to Kirkefogne nævnedes kun een driffærdig Mand, og dette var ei engang en Bønde. Den Vandrelyst og Handelsaand, der tillægges Jyderne som almindelige Charaktertræk, fattes heller ikke i denne Egn. Blandt andre nævnedes her en Gaardmandsente, der havde tre Sønner fraværende, hvoraf den ældste, der var gaaet ind i Militairstanden, havde naaet en af de høiere Officeersgrader i Vestindien; den anden var bleven Spekhøker og den tredje Smedesvend i Kiøbenhavn; men alle tre besøgte jævnlig den deres Føde-Egn. Et Huusmænd og Bønderkarle, der have samlet sig nogle Penge, give sig til den Næringsvei at drage Landet rundt for at „prange“, enten med Heste, Stude eller Varer: horer ogsaa her til det ganske almindelige. Sielbnere ytrer denne Lyst til at søge sin Lykke uden for Hiemstavnen sig hos Ovindfolket i en Egn, der ligger saa dybt inde i Landet; imidlertid har man netop her nylig seet et mærkeligt Exempel paa Vandrelyst hos en ung Bøndepige. Hun havde forladt sin Familie, for at komme til Hamborg, og dette var lykkedes hende, uden Pas og uden Penge. Her havde hun opholdt sig en Tid lang, lært sig Tydsk, og deels ved opdigtede Fortællinger vidst at vække Medlidenhed og skaffe sig i Tjeneste hos Familier; deels forstaaet den Kunst, at gjøre Indkøb, uden altid at betale, og saaledes at blive vel forsynet med Klæder. Da hun fandt en Leilighed at komme til Marhuus, undveeg hun fra Hamborg, med det, hun der havde samlet

sig; men i Aarhus blev hun af Politiet sendt til sit Hjem, hvorfra hun dog i Fjor Sommer atter var forsvunden, uden at man havde erfaret, hvorhen hun havde taget Veien.

Bøndens Hovednæringsdrift i denne Egn af Jylland tør man neppe kalde Agerbruget, der endnu her kunde trænge til store Forbedringer, hvortil Kræfter og Forskud fattes. Overhovedet er Agerlandet ubetydeligt, i Forhold til Hartkornet, da Hedelandet indtager den allerstørste Deel af Jordbunden. Af Korn avles her i Almindelighed kun lidet til Salg; undertiden neppe hvad man selv behøver til Føde og Sæd. Det samme er Tilfældet med Smør, hvoraf kun nu og da om Sommeren en Botte kan afhændes til Smaaaprangere, der reise omkring paa Landet og opkøbe hvad Bønderne kunne sælge. Her holdes omtrent saamange Køer, at Huset kan forsynes med Smør og Mælk; og dertil paa hver Gaard sædvanligen et Par Stude, eller flere, tilligemed et eller i det højeste to Par Heste. Studene, hvis almindelige Farve er den hvide eller lysegraae, anvendes til at trække Plov og Bogn i en Alder af tre Aar; og bruges sædvanligen til en Alder af sex Aar, da de sælges til Prangerne. Hunsmand seer man heller ikke sjelden at ploie med Køer. Brugen af Plovstude er, om ikke just først bleven indført, saa dog først bleven almindelig her i Herredet, efter de tydske Colonisters Exempel. Det samme er endnu mere Tilfældet med de nu almindelig udbredte Kartofler, der for 50—60 Aar siden vare næsten aldeles ubekjendte i det Indre af Jylland. En gammel Mand i Herredet fortæller, at kunne mindes fra hans tidlige Barndom, hvorledes Bønderne her talte om, at paa Nyligheden var der bosat et fremmedt Folk, hvorom man ikke ret vidste, om de vare ordentlige Mennesker, som Andre, da de rodede i Jorden som Gulln, efter et Slags Rødder, hvoraf de levede.*)

*) Da N. Blicher bestred Bium Pastorat, (for 44 Aar siden) havde

sædvanlige Hovedfeil ved Agerbruget, at udmagre Jorden ved at tage for mange Klæve, at fordærve Gødningen og Ageren ved urigtig Blanding med Lyng,*) og at odelægge en Mængde Hedejord, som kunde opdyrkes til godt Agerland, ved den fordærvelige Afsvien eller Lyngs og Torvbrænding: ere ogsaa i disse Egne hyppige nok. Man brænder Lyngen paa det Stykke Jord, som er bestemt til Rugfod, og enten saar man da umiddelbart i Afken; eller Jorden sælles og ligger et Aar over, hvorpaa man skærer en Mængde Hedetov ved Siderne, fører dem ud paa den afsvedne Jord, stikker Jld paa disse, ploier Afken ned, og saar Rug i den allene saaledes giødede Jord flere Aar efter hinanden. Den første Klæv giver rigelig Grode; den anden kan allerede neppe lønne Arbeidet, og de følgende ere naturligviis endnu slettere. Men den største Skade er, at baade den svedne Jord, der efter saa Aar atter bedækkes med Lyng, og den Jord, hvor man har afgravet Torvene, for bestandig, eller dog for et meget langt Tidsrum, bliver gjort aldeles ubrugelig; i Stedet for at man ved rigtig Opdyrking, Gødning og Anvendelse af Mergel kan forvandle den gamle Lynghede, i det mindste i Egne som den, her omtales, til frugtbart Agerland. Meer end eensgang har jeg selv paa Præstegaardes Marker med Forundring seet høie, ypperligt vorende Rugagre paa en Plet, der var opdyrket af den vilde Lynghede, som man ikke langt derfra saar i sin naturlige Skikkelse.

I Almindelighed er det Faaret, som her yder Vonden

Vonderne dog alt i Almindelighed lagt sig efter Kartofler til eget Brug, og spiste dem med Lyst; men næsten ingen afledte dem til Salg. Colonisterne paa Aalborgen førte derimod med deres Stude flere hundrede Læs Kartofler til Viborg; ja endog 7 Mile bort til Randers. (Topographie over Bium. 1795. S. 141.)

*) Jvf. Frost om Sognene Heinsvig og Baarbasse S. 23.

hans Næring, og ikke seldten en Velstandskilde, som han vanskeligen paa anden Maade kunde finde. Naturen har overhovedet anvist denne Egn til Faareavl; Lynghederne, og de høie Bakker, hvor andet Dvæg langt mindre trives, give Faarene særdeles god Sommernæring. Det er derfor ogsaa dette Huusdyr, som i Lysgaard Herred fortrinligen pleies og lægges Bind paa. Man kan her undertiden, især paa Udmærker og assides liggende Hedesletter, træffe paa samlede Flokke af flere hundrede Faar, hvilke da gjerne have adskillige Gier, men vogtes i Forening af nogle „Hior'drenge“ (Hyrdebrenge). Man enes da om at opføre et Huus eller Skuur af Tørv og Lyng, hvor Faarene eller i det mindste deres Vogtere kunne søge Ly i Storm, Regn og Uveir. Det er saaledes ikke allene i disse Egne, men overhovedet i de jydsk Hedestrækninger, hvor man endnu kan finde et Slags Hyrdeliv, og eet og andet eiendommeligt (f. Ex. egne Lege, Viser, Talemaader o. d.) hos den Deel af den fattigere Almues opvoksende Ungdom, der i flere Aar af deres Liv tilbringe hele Sommeren med at vogte Faar og Dvæg i eenfomme Heder og Udmærker.

Men det er ikke Faareavl og Uldproduction, det er ogsaa „Uldgierning“, eller egentlig Uldstrikning, som udmærker den navnkundige „Binde-Egn“, eller de tre saakaldte „Binde-Herred“, (Hammerum, Lysgaard og Middelfom; dog meest de vestlige Egne af de to sidste) og hvor denne Industrie er saa almindelig udbredt, at man kan sige, den griber ind i Almuens hele Tilværelse, dens Levemaade, Velstand, ja selv dens Charakter og Moralitet. Strømper, Mattroier og Uldvanter (men mest og fornemmelig de første) ere de Arbejder, man af hjemmeavlet og hjemmespunden Uld producerer i tusindvis til Udsæls og Salg overalt i Landet. Pigebørn og Drengene begynde hermed allerede i det 6te eller 7de Aar; og det er almindeligt om Sommeren, at see Smaaglutter siddende uden-

for Huset eller Hytten, med en lang Strømpe i Haanden, som de neppe vende Dinene fra, før det Stykke er færdigt, Moderen har sat dem for at strikke, inden de maa have Lov at lege. Saaledes seer man allevegne ikke blot gamle Mænd og Qvinder, men ogsaa yngre vorne Folk af begge Kion, at deeltage i denne Syssel. Der bindes hjemme og i Marken, af Hyrdepiger og Dreng, af Tjenestefolk og Dvægrogtere i Husene, af Qvinder og Malkepiger paa deres Gang ud i Heden og hjemad, eller paa Veie og i Øreder; og med særdeles Iver og Flit-tighed om Vinterastener i Vindestuerne. Dette er visse aftalte Steder i Byerne, hvor et Selskab af 10 til 12 eller flere Piger og Koner samles om Aftenen, naar alt Huusarbeide er forrettet, for at spare Lysning. De sætte sig rundt om et Bord, oplyst af en fra Loftet nedhængende Tranlampe. Der strikkes, snakkes, spøges, stundom ogsaa forelæses i en Bog af et Mandfolk, indtil Midnat, ja undertiden længere ud paa Natten, til det savnevis udmaalte Uldgarn, ligemeget for Enhver, hvoraf Guderne samles og kastes over en Krog eller Hank under Loftet, er opbrugt.*) Enhver gaaer da hjem til sit, uden at der ved disse Sammenkomster fortæres noget.

Den anseelige Mængde uldne Varer, som forfærdiges i de anførte tre Herreder, opkøbes ved „Hofekræmmere“, der enten ere Commissionairer for Strømpehandlere i Kiøbenhavn, eller selv føre dermed til en nærliggende Kiøbstad, og der sælge Varerne. Af disse gives der endeel, især saadanne, der havde Leverage af Strømper til Armeen, som have erhvervet Rigdom, og nu ere Besiddere af store Landeendomme. En ikke ubetydelig Deel af Fordelen, som Arbejdslønnen kunde give, tilfalder saaledes disse Opkøbere, og i Særdeleshed er dette Tilfældet hos de Fattige, der maa tage Uld, Fødevarer og andre

*) S. Blichers Beskrivelse over Bium S. 179, hvor Vindestuerne nærmere omtales.

Fornødenheder i Bytte for deres Strømper af Kræmmeren. Hvor betydelig Pengesfordeel imidlertid denne simple og naturlige Industrie, der drives ikke som Fabrikvirksomhed, men som Bisyssel og ved Huuslid, bringer Almuen i en ellers fattig, til Agerbrug lidet skiftet og lidet frugtbar Egn: kunne vi slutte deraf, at man allerede for henved 45 Aar siden angav den rene Binding for to af de mindste Sogne i Eysgaard Herred, med 69 Familier, som drev Strømpebinding, til 10—1100 Rdlr. Courant; „en veen Binding kalder jeg den — tilføier Angiveren — thi Pengene fortienes ved nyttig Virksomhed; uden at nogen anden nødvendig Forretning forsømmes.*) Det sidste maa ei oversees; thi Nogle have, vist nok med Uret, meent: at Strømpebindingen ikke sielden var til Hindrer og Skade for Markarbeidet. Dette maa i det Hele forekomme os usandsynligt; thi den fattige Huusmand har desuden ingen Kræfter til at drive sin Jord bedre; og hos en Bonde, som er i nogenlunde Velstand, forsømmes Jorden ikke, fordi der tillige bindes. Et meget forbedret Agerbrug vilde maastee lønne sig langt bedre, end Uldbindingen; men saalænge det første fattes, er det sidste altid en for Almuen velgiørende Industriegren. Det er desuden unegteligt, at selv i dette Herred gaaer Agerbruget, skøndt svagt og langsom, dog fremad, uden at Uldbindingen aftager. Det er især den Tid, man anvender derpaa, som ellers vilde gaae tabt ved Ledighed; f. Ex. Aftentimerne om Vinteren; det er især Dvindfolkene, som paa denne Maade sysselsætte sig, uden at hindres fra anden Huusgjerning; og dersom stundom ogsaa Mandkønnet i disse Egne deeltager i denne Dvindesyssel, (hvad ellers er næsten uhort i Danmark, selv i den øvrige Deel af Jylland), saa er dette altid bedre, end der, hvor man maa frakende Mandfolkene al Roes

*) Blicher om Bium, anf. St. S. 182.

for Vindstibelighed, og hvor det er almindeligt, at de „udstrakte ved den aabne Kaffelovn, Hendsse, med Piben i Munden, de lange Vinterastener i unyttig Leddiggang.“*). Giesder dette endogsaa om jydsk Egne, da vil man mindre undres over, at det er en hyppig, for ei at sige almindelig Skik i Sjælland. I Lysgaard Herred er derimod ved Strømpebindingen Flittighed og Arbeidshyst bleven til et ganske almindeligt Charaktertræk hos Almuen, der meddeler sig til den Velhavende, som til den Fattige, ja endogsaa gaaer over til Betleren. De sidste Nars Misvært have trykket denne Egn haardt. I Foraaret og For sommeren 1838 maatte Kartofler hos mangen fattig Huusmandsfamilie udgjøre den daglige Føde; et Stykke Rugbrød spistes som Lækkerhed; Diggeri tiltog i en ikke ringe Grad; men det maatte overraske den i Egnen fremmede at høre, at der ligesaa ofte tiggedes om „en bitte Ko'n Tou“ (Uld til at spinde), som om et Stykke Brød.

Vondens Huusbygning i disse Egne er bedre, end hans Forfatning i Almindelighed skulde lade os formode, og i det mindste ikke ringere end den sjællandske Vondes, i det Hele taget. I de sidste 40—50 Aar er man vel ogsaa heri gaaet frem. Saa langt tilbage i Tiden beskriver Blicher Bøndergaardene i Bium Pastorat som opførte af godt Ege-Vindingsværk; men for det meste med leerflinede Vægge. Nu finder man her (i den søndre Deel af Lysgaard S.) kun de ringeste og fattigste Huusmandsboliger flinede; Bøndergaardene derimod næsten uden Undtagelse byggede af brændte Steen, især

*) Dette sagdes for 20 Aar siden om Beboerne af en anden jydsk Hede-Egn, hvor man har Gaar og Uld i Mængde; men ikke kiender til Strømpebinding. Frost's Beskrivelse over Vaarbaase og Heinsvig Sogne i Ribe Amt. 1819. S. 39.

den øverste Deel af Muren; og deres fire Vænger sammenbyggede, med en Port til Indkørsel. Kommer man ind af denne, da møder man sielden en behagelig eller reentlig Bei over Gaardspladsen, der gierne for en stor Deel er bedækket med Giedning, blandet med Lyngstille, hvilke bl. a. ogsaa bruges til Stroelse. Naar man træder ind i Huset, undertiden giennem en Indgang med to Halvdøre, een oven over den anden, da kommer man enten ind i en blot Forstue, ligesom i Siælland, med een Dor til Stuen, og en anden til Kioffenet; eller i en saadan, der baade tiener til Bryggers og Kioffen (Frammes, o: Fremmers, Fremhuus). Herfra kommer man da i Stuen, med 2 til 3 Fag Vinduer ud til Gaarden paa den ene Side, og paa den anden et Par Senge eller tre, enten fritstaaende, eller i Alfover med Døre for, indrettede i en lavere Udbygning, eller i et saakaldet „Udstud.“ I denne Dagligstue seer det omtrent ud som hos Bonden i Siælland; en Bilæggerovn er anbragt ud mod Kioffenet; et langt Spisebord med Bænke strækker sig hen under Vinduerne; et Par Lænestole med Hynder, en Kiste, et eller to Hængeskabe paa Væggen, en Række med nogle Tallerkener af Tin og Faience, mere til Stads end til Brug; hos de mere Velhavende en Dragkiste, pyntet med nogle Kruus, en Tinkande, Kaffeopper, o. d. og et af de simpelfte Stueuhre, udgiøre omtrent det øvrige Bohave i Stuen. Paa den anden Side af Stuen er i Almindelighed anbragt et Slags Fadbuur eller Forraadskammer paa et Par Fag Huus, hvorigiennem man kommer til det øverste Bærelse, et Slags Stads- eller Gildestue med Brædegulv, en opredt Seng, et Par Kister og Stole, eller ogsaa, efter Omstændighederne og hos formuende Bønder, mere moderne Mobler. — En Egenhed hos Almuen i denne, og maaskee i flere Egne i Jylland, er at i hver Gaard sædvanligen findes en færdig Liigkiste, der giemmes,

undertiden i mange Aar, indtil Leilighed forekommer til at bruge den.*).

Ligesom man i den hele Bygning og Indretning af en jydsk Bondegaard i den her omhandlede Egn ei vil finde nogen paafaldende eller betydelig Forskiellighed, i Sammenligning med Siælland: saaledes er det ogsaa Tilfældet med Huusvæsenet og den daglige Levemaade, hvorom man i det høieste kan sige, at den vel er noget tarveligere end den siællandske. Døvre og Madvar bestaaer enten af Bygmeelsgrød med Melk til, eller af Melkebrød, eller Kartofler med „Meelbuppe“ d: en Dyppe, lavet af Meel og Melk. Denne sidste Ret vilde Folkene i en siællandsk Bondegaard neppe allene tage til Taffe med; saalidt som de vilde synes om at faae Kartofler allene, uden Smul, til Eftermad om Middagen. Den i Siælland temmelig almindelige Skif, at der til Døvrens Søbemad gives et Tillæg af Spegesild, er her ikke brugelig; men derimod vel i andre Egne af Jylland**). I øvrigt ere Retterne om Middagen omtrent de samme som hos den siællandske Bønde; og det gielder ogsaa her, at kun en ringe Deel af Almuens Føde er animalisk, (4 til 6 Faar, et Sviin og nogle faa Gæs, udgiøre for det meste hele Vinterforraadet af Saltmad, hvormed man i en Bondegaard forsyner sig †); og fersk Kød spises, som bekjendt, ganske sielden, naar enkelte Søndage og Høsttiden undtages. Her spises, ligesom i Siælland, fra Ploietidens Begyndelse til Høstens Ende et Stykke

*) Jvf. Blichers Bestr. over Bium S. 135—36. Efter denne Forfatter var det, da han skrev, ikke usædvanligt, at Ligtisten havde sin Plads i Dagligstuen; og man fandt den altid, selv i den fattigste Huusmands eller Indsidders usle Børelse. (Jvf. ogsaa Hüberg Bestr. over Herro S. 271.)

***) For Ex. paa Mors, s. Schabes Bestr. over denne D. S. 352.

†) Blichers Bestr. over Bium, S. 146.

Mellemmad baade Formiddag og Eftermiddag. Til den sidste gives sædvanligen Karle og vorne Arbeidere et Glas Brændeviin; dog er det for Tjenestefolk ingen Rettighed, undtagen i den mest travle Tid; ligesom Bonden her overhovedet kan kaldes maadeholden i Brugen af stærk Drif. En Lurusartikel fra en noget sildigere Tid, som derimod stærkt udbreder sig, er Kaffe. Baade Mandfolk og Fruentimre, Unge og Gamle, sætte megen Priis paa denne Drif; den nydes ved alle Gilber og Sammentemster, i Krohuse, ved Markeder, og bydes enhver Gæst, som man vil gjøre lidt af. Om den endog ikke i ethvert Huus drifkes daglig, finder man dog hos enhver Bonde det fornødne Apparat til et Kaffebord; nemlig nogle Par Kopper af ganske simpelt engelsk Falence, og een eller to brune Leerkander, i hvilke man altid koger Kaffeen, som derved synes at forbedres i Smagen. Saaledes koges ogsaa næsten altid Maden i de bekkende „sorte Bryder“, eller i Sicelland saakaldte Zydepotter, som dog ikke gøres her; men komme mest fra Varde-Eggen (den saakaldte „Gryde-Egn“) og sælges meget billigt paa Markederne; skiondt de Kar af den Art, man her seer hos Bønderne, som oftest ere meget tykkere og stærkere end de, der føres til Salg til Kiøbenhavn.

Ligesom denne Hede-Egns Beboere overhovedet kunne tillægges Tarvelighed i deres Levemaade og Klædebragt, saaledes er det meget langt fra, at man her skulde trænge til de saameget udraabte „Maadeholdsselskaber“, eller andre nye Indretninger, for at befordre Udruelighed. Brugen af Brændeviin i Husene er hos de Fattige meget ubetydelig; og selv hos de Velhavende, uden for den travle Marktid, usædvanlig i Hverdagslivet, i det Mindste for Tjenesteyende; og endnu mere for Ovindsfolk. At den Fattige eller mindre velhavende, der steldnere hjemme smager stærk Drif, en og anden Gang uden for Huset drifker over Tørsten, er en langt ringere Ulykke og Fordær-

velse, end den daglige Brændevlinsløben, "den jævne Solen og Vølen i Brændeviin", efter Pastor Rohmanns Ord, der er bleven til en vorende Landeplage i Sverrige, og er paa god Vel til at blive det i Norge, siden man ogsaa i dette Land gjorde det mueligt i enhver Bønde-Huusholdning, at lave Brændeviin, ligesaa let og ligesaa slet, som man laver Kaffee og brygger Ol. At see en rig eller velhavende Bønde i Jylland bestienket, hører derimod nu til de store Sieldenheder; thi ogsaa hos ham træder Viin og Kaffee nu ikke sielden ved Kiøbstedsbesøg i Stedet for Brændeviin. Et mere kostbart og mere skadeligt Surrogat for dette, som derimod stærkt tager Overhaand, er den slette Rum, blandet med Kaffee og Thee, som næsten er bleven til en national Drif i Jylland (under Navn af Knegt, Theevandsknegt, Rytter, m. m.).

Ved Bøndernes Gilder gaaer det overflødigst nok til, ligesom i Siælland; og den saa godt som over hele Landet almindelige Almueskik, at de indbudne Gæster, efter som Enhvers Leilighed er til, i Forveien sende Bidrag af Smør, Æg, Melk, Høns, m. m. til Brudehuset*) gienfinder man ogsaa her. Ved saadanne Leiligheder maa Brændeviin og stærkt Ol (Gilde-Ol) aldrig mangle paa Bordet til Enhvers Afbenyttelse; og desuden er Mød ved Gilderne en yndet Drif. Heller ikke det fine Brød (Sigtekagen) maa noget Dieblif fattes paa Brudebordet, da dette ellers vilde betyde, „at Ægteparret engang vilde komme til at mangle det daglige Brød." I øvrigt ere Levemaaden og Bryllupsstikkene i de sidste 30—40 Aar kun lidet forandrede, og kunne her forbigaaes, da de forhen temmelig udførligt af Andre ere beskrevne**). Det samme giel-

*) Boen, Føring, Send, m. fl. (s. mit b. Dialekter, p. 123 146. 474.

**) S. bl. a. Blicher om Bium, S. 194—96. I Særdeleshed, hvad Siælland angaaer, med stor Udførlighed af Junge i „Den nordfjæll. Landalmues Charakter" (1798.) S. 164—192.

der om Ligbegængelser og Gildet, som i Anledning af Begravelsen holdes i den Afdødes Huus, hvorved det overhovedet omtrent gaaer til, som i Siælland. Den ogsaa i disse Egne tilforn brugelige Skik, at holde Vaagestue over Afdøde, hvorved Slægtninger og Naboer, enten hver Nat indtil Begravelsen, eller den sidste Nat, der gik forud for denne, samledes i Sørgehuset, hvor man blev bevertet med Mad, Brændevin og Æl, snakkede og sang Psalmer, hele Natten igiennem, er allerede omtrent fra Slutningen af forrige Aarhundrede gaaet af Brug.*)

Det samme kan ikke siges om mangen Skik, som staaer i Forbindelse med Almuens Overtro, der i Jylland overhovedet endnu er temmelig herskende, uagtet Bonden i dette Landskab ei kan siges at staae tilbage, hverken i Forstandighed eller i Kundskaber, for nogen anden dansk Provinds. Særdeles kan man nævne Troen paa skjulte Naturvirkninger, paa Varsler og Siengangere, ligesom paa sympathetiske Midler mod Sygdomme, samt Tillid i Sygdomstilfælde til saakaldte „kloge Kvinder og Mænd,“ fremfor til de studerede og autoriserede Læger, som meget almindelig udbredte i denne, og formodentlig i de allerfleste Egne af Jylland. Det sidste har man netop i den Deel af Eysgaard Herred, vi her særdeles have for Øie, kunnet faae tilstrækkelig Overbeviisning om, ved at kende den nylig afdøde Mads Weis, (i Byen Henge) der i meer end 30 Aar var den navnkundigste af Jyllands „kloge Mænd“, og som, efterat han havde faaet Bevilling til at helbrede udvortes Skader, hvortil han besad mærkeligt Held, i bemeldte By købte sig en Bonde-Gaard med en stor Bygning, der havde tilhørt en Mand udenfor Bondestanden, og her oprettede

*) S. Blicher om Bium, S. 198. Naastor er Herred det sidste Sted i Danmark, hvor „Vaagestuer“ endnu finde Sted. Püb er Æ Brevskrivelse over Den, S. 270.

et Slags Hospital, hvor han aldrig savnede Syge og Lidende, der lagde sig i Guur hos ham.

Man tyede til ham fra de fjerne Egne af Jylland; fra Hertugdømmerne, ja selv fra Kiøbenhavn har han havt Patienter. Han vedblev, ogsaa efterat have faaet sin Bevilling, at øve sin Kunst, efter hans egne Udtryk, mere „af Villighed og Medynk med sine Medmennesker“, end som Levebrød; og gjorde altid i Begyndelsen mange Ophævelser og Vanskeligheder for at tage imod Syge, om de endog kom 20 til 30 Mill rejsende til ham. Uafslædt blev han, mundtlig eller skriftlig, spurgt til Raads af Folk af alle Staaelser, lige indtil de fornemste; og jo mere de, der henvendte sig til ham, i Stand og Vilkaar stode over ham, desto mere Opmærksomhed og Væresbevisning fordrede han af dem; uagtet han i det Udvortes gav sig Skin af Ydmyghed og Ringegagt mod Verdens Forsængelighed. De mindre fornemme Rejsende, der hver Uge, ja næsten daglig, kom til Hinge for at konsulere Weiss, forte gjerne Levnetsmidler og andre Forøringer med sig; ligesom slige Ting ogsaa jævnlig sendtes af dem, der havde været i Guur hos ham. Derved var hans Huus altid vel forsynet med Fødevarer, baade for hans egen Familie og for Patienterne, der betalte i rede Penge for deres Kost og Pleie. Han døde derfor, om ikke rig, dog meget velhavende. Imidlertid var han tilsyneladende uegennyttig og billig i sine Fordringer; og overlod altid til enhver, hvad han vilde give for den modtagne Lægehielp. Men han lod sig betale paa mangehaande Maader; af Uformuende ved Mark- eller Huusarbejde; af de Nærboende ved Kiørsler og andre Villigheder. Dog var det meget sjældent, at Noget af Herredet eller den nærmeste Omegns Beboere søgte hans Hielp. Den Navnkundighed og den Glæde, der fulgte hans Rygte i fjerne Egne, fordunkledes af flere Omstændigheder hos dem, der altid havde ham i Nærheden. Overhovedet var der noget

Hemmelighedsfuldt, Usædvanligt og Tvetydigt ved hans Person og Charakter; og han var i det Hele mere frygtet og ilde lidet, end agtet og afholdt, af de nærmest omboende Bønder. Blandt dem fandtes der neppe Nogen, som jo troede, at Weiss besad overnaturlige Gøner, at han kunde vise igien, og forstod anden Trolddom; en Tro, som han selv vel ikke just søgte at svække. Der fortaltes, at engang for mange Aar siden, medens han endnu brugte at reise om og, som der siges, under uhyre Tillob, at slaae sin Bod op paa Markeder, var han kommen til et Marked i Holstebro. Da han næste Morgen var reise-færdig, savnede han sin Tegnebog med endeel Penge i, paa sit Kammer i Bertshuset. Ganske rolig sagde han i Manges Paahør: „Den skal jeg nok faae igjen!“ Han tog en stor Bog i Haanden, gik rundt om i Gaarden, hvor endnu nogle Markeds-giæster og andre Folk vare samlede, og saae skarpt paa enhver med sit giennemtrængende Blik. Nogen Tid efter gik han tilbage paa sit Kammer — og fandt Tegnebogen hvor han havde lagt den. — Endnu havde man i Omegnen en ikke ringe Frygt for ham; i hans Huus, i Henge, kunde man rolig lade alle Døre og Stammer staae aabne, og Blegetsøi laae ubevogtet paa hans Egn, uden at nogensinde det mindste Stykke blev borte. Hans medicinske og chirurgiske Kundskaber vare ikke ubetydelige; men især erhvervede paa den practiske Wei. Blandt de Boger, han eiede, satte han megen Pris paa Lode's og den afdøde Bang's Skrifter. Han gav sig vel ikke ud for at forstaae Latin; men Mange troede det om ham, da han skrev sine Recepter i dette Sprog, hvortil han hjalp sig med en tydsk pharmaceutisk Bog. Hans Dygtighed bestod især i visse chirurgiske Sygdommes Helbredelse, f. Ex. Hareksaar, Knæskader, Ledemodenes og Rygbenets Krumninger, (hvorfor han indrettede egne Snorsliv og andre orthopædiske Midler, længe før disse her blev mere almindelige) m. fl. men

han blev desuden consuleret i alle mulige Sygdomme, lige indtil Sindssvaghed. At han til en vis Grad var forsængelig og stolt af sit erhvervede Rygte — især efterat han havde opnaaet Bevilling til visse Slags chirurgisk Praxis (hvorefter han undertiden underskrev sig „bevilget Læge M. Weiss“) vil ei kunne undre os; og det ærgrede ham meget, naar studerede Læger, som manglede hans Erfaring og Duellighed, oversaae ham, talte ringe om ham, eller søgte at skade ham. Derimod viste han Afgjættelse for virkelig dygtige Læger; og i Samtaler med saadanne gav han sig aldrig Skiu af at forstaae meer, end han virkelig kunde.

Overhovedet var han begavet med en for hans Stand betydelig Menneskekundskab og Verdensklogskab — en Frugt baade af hans idelige Omvandringer i tidligere Aar, (en Tid lang i Selskab med en italiensk Læge eller Dvafsalver) dog ikke uden for Jylland og Hertugdømmerne; hvor han ogsaa nogle Aar var i Tjeneste hos en Physicus i Flensborg. — Mads Weiss var en Bøndesøn, og skal være født i Egnen mellem Ringkøbing og Hobro. Om sit tidligere Liv talte han i det Hele ikke gierne, og undgik at gaae ind i noiere Forklaringer; ligesom han ved saadanne Leiligheder aldrig fortalte sig, eller een Gang sagde meer end en anden Gang. Weiss var en lille Mand, neppe af Middelhoide, og af sin Legemsbygning, med et klogt Ansigt og udtryksfulde Dine, omgivne af stærke Rynker. Under de fremstaaende Bryn trængte hans skarpe Blik frem, hvormed han i Begyndelsen ligesom søgte at see den, han talte med, ind i Stølen. Hans Haar var tyndt og hvidt, Forhovedet skaldet. Indtil noget over et Aarstid før hans Død (i Begyndelsen af Mai 1839, i hans 71de Aar), da han begyndte at lide endeel af Gigtsmerter, havde han næsten ikke kiendt til Sygdom, havde endnu et skarpt Syn og en ret god Hørelse. Hans Gang var ungdommelig

let, og han havde en egen Færdighed i at komme, næsten ubemærket, der, hvor man mindst ventede ham. Hans Sprog og Udtale lignede de mere dannede Folks i Jylland; men han talte altid meget langsomt, med en vis høitidelig Værdighed, og temmelig sagte; aldrig nogensinde hørte man ham høivostet. Uagtet en vis Fromhed, som hans Miner ved Bane havde tilegnet sig, (han havde i sine sidste Aar flaaet sig noget til Gudelighed, læste af og til i Bibelen, og sang Psalmer med sine Folk) traf hans Mund sig tidt til et sarkastisk Smil, som dog et Dieblif efter forsvandt. Mod Fremmede og mod sine Patienter var han overhovedet mild og venlig i Afsærd; mod sine nærmeste Omgivende mistroisk og vanskelig. I at behage Fruentimre, skal Weiss have havt særdeles Held; men dette var noget, han snarere med største Omhu skulte, end gjorde sig til af. Hans Dragt var simpel; dog gif han ikke egentlig bondeskædt. Til hans Paaklædning, en lang blaa Frak, Svergarmsvest og broget Halsklæde, hørte altid en hvid Bomulds Nathue og et hvidt Lommestørklæde, enten i Haanden eller ud af Lommen. Paa sine Reiser kiorte han i en saakaldet Doctorstol, indhyllet i en stor Kappe, og altid med Hat. Hans Huus var vel ogsaa simpelt indrettet; dog levede han i enhver Henseende liig en Landmand udenfor Bondestanden. Han vilde heller ikke henregnes til denne; og lod sig kalde „Doctor Weiss“, eller i al Fald „Dr. Weiss.“

I Almuens Klæbedragt er ogsaa i denne Egn efterhaanden i det 19de Aarhundrede foregaaet adskillige Forandringer. I Slutningen af forrige Aarh. beskrives Mandfolkens Dragt saaledes, at man til Stads gif i korte Buxer af guult eller sort Stind, eller af hvidt eller blaat Badmel, og paa Kroppen havde ikke mindre end fire Klædemon: en Brystduge uden Ermer,

nærmest Skjorten; en Troie (eller Vest), som naaede til et Par Sommer over Knæerne; en 'Uldenstøt' d: en noget længere, kun oventil knappet Troie eller Kiøle, der naaede til omtrent en Tomme dybere end Knæet; endelig en mørkeblaa Kiøle, der hænger ganske aaben, og gaaer endnu et Par Sommer dybere ned, end den forrige. *) Nu er ogsaa her den Forandring indtraadt, at man hos Yngre hyppigen seer en rund, eller kort affkaaren blaa Troie, i Stedet for de lange med Skjød paa; dertil hører en fin, sribet eller blommet, kort Hvergarns Vest, undertiden med Soloknapper i, og et broget Halsstorklæde. Eldre have nu til Høitid en lang blaa Frak, hvis Form og Snit langt meer end for nærmer sig det almindelig brugelige; og lange Beenklæder af mørkeblaat Badmel.

Det er overhovedet de almindeligste, meest omfattende og for Diet paasaldende Forandringer i Mandfolks Dragt hos Bønderstanden i Danmark: at den gamle danske, til Knæet rækkende Troie med Skjød, Sommer, og een Rød Knapper (sædvanlig toppede eller noget convere, af Tin, Zink eller deSl.) men uden Halskrave, enten har faaet Snittet af en Frak eller Overkiøle, med to Rader Knapper og stovre Længde; eller den hos Karle og yngre Mænd er forvandlet til en kort Troie med Krave og to Rader Knapper, nedentil enten rund affkaaren, eller med et ganske kort Skjød; ligesom at de korte, tæt sluttende Knæbuxer, om Vinteren af Skind, om Sommeren af Lerred, og med tilhørende Knæspænder, have veget Pladsen for lange, videre Beenklæder oven over Stovlerne. — Hvad der især karakteriserer Forandringen i Kvindeskionnets Dragt hos Almuen, er deels at det hjemmegiorte Hvergarn og Badmel nu i mange Tilfælde, især til

*) Blichers Bestr. over Bium, S. 192. Efter hans Angivelse var denne Dragt hos Mandfolk omtrent gieldende for hele Nørre-Jylland. Om det her (ligesom i Nordlyset af S. S. Blicher III. S. 115) forekommende Ord *Uldenstøt*, en jydsk Benævnelse paa Bøndernes Dagligkiøle, eller det, man egentlig i Sjælland kaldte Troie hos Mandfolk: s. videre i mit d. Dial. Lexicon v. D. Uldenstøt.

Stadsdragt maa vige for købte Bomuldstøier (s. bl. a. Palsudan om Moen, II. S. 277); deels Forandringen i Klædernes Snit og Form, hvorved de nærme sig de fornemmere Stænders; og en hermed følgende Overgang fra Troie og Skjort til Kiole, som i forrige Tid i det høieste kun kendtes til Høitids- og Brudedragt. Denne Overgang er vel endnu kun begyndt; og vil formodentlig i den daglige Dragt, for visse hundske og Mark-Arbejders Skyld, ikke let blive almindelig. Men bliver den det engang i Høitidsdragt og Søndagsklæder, vil den udbrede sig videre, og den nationale strikkede Rattroie med Bullen, eller Troien uden Græmer, som nu fornemmelig kun findes i Stælland, vil da maaskee efterhaanden ganske forsvinde.

Fruentimrenes Dragt, saaledes som den ved ovenansførte Tid beskrives i Lysgaard Herred, har ligeledes undergaaet endel Forandringer. Dengang var ugifte Pigers Høitidsklædning et Skjort, af stribede eller affstikkende Farver, helst rød eller grøn, der naaede til Foden, med eller uden Forklæde, og med affarvet, som oftest grøn Troie; Silketørklæde om Halsen, en broget Silkehue, med opstaaende Kniplinger for, paa Hovedet, og med Silkesloise i Nakken; blaa Uldstrømper, og spidse Skoe med høie Hæle og smaa Spænder. Koner og Gæster vare pyntede paa samme Maade, undtagen at de udmærkedes paa Hovedet ved en sort Floiels Hue med Guldgaloner og opstaaende Kniplinger. (Blicher anf. St. S. 193.) Nu er det her kun de ældste Koner, der gaae med Skjort, Troie og røde, strikkede uldne Græmer; samt til daglig Brug med Træskoer. Alle yngre Fruentimre gaae i Høvergarns Kiole, med Forklæder af samme Løi, men af forskielligt Mønster, og med broget Halstørklæde, som til Stads er af Silke, eller Bomuldstøi. Dertil høre Skoe og blaa Uldstrømper, en hvid, klar, ganske glat Kappe paa Hovedet, undertiden med en lille Snip, ellers som oftest med Korsklæde over Panden, og en Hagekappe

(Skægghat) af brede rynkede og pibede Strimler ved Ørene; til daglig Brug gaar Alle med Kapper af lyserødt Bomuldstøi, med en rundt omgivende Strimmel, og med Klamper (eller Tosler med Træsaaler) paa Fødderne.

Den mest i Die faldende Forskiel imellem Qvindfolkets Dragt i Jylland og paa de danske Øer danner netop deres Hovedbedækning. Paa Halvoen slutte nemlig Huerne sædvanligen tæt om Hovedet; paa Øerne udstoppes de i Nakken for at danne et længere Vaghoved. Her bruges overalt til at bedække Hovedet, med endeel af Panden og Tindingerne, et hvidt Stykke Linned eller klart Tøi, af noget forskiellig Form og Benævnelse. Vindes det under Huen, kaldes det Linn (paa nogle Steder i Jylland Snip); sættes det derimod over Huen, er det et Korsklæde, og er da som oftest bræmmet med Knipslinger. De jydskes Fruentimres Særkiende er derimod en hvid, stivet Strimmel, fire til fem Tommer bred, som naaer fra Kinden, under Øret, hen til Nakken (Kindhage, Skægghat eller Binger). Et stivet Korsklæde, omtrent et Qvarteer bredt og saa langt, at det naaer over begge Øren, kan være enten ganske glat, eller med en rynket Strimmel, der med Kniven foldes i fine Væg ved Kanten, og enten som en udstaaende Bue runder sig over Ansigtet (s. Ex. i Fyen); eller den bøies den modsatte Veie, som en opslaaet Hatteskjyge (hvilket jævnlig sees i Jylland).

I Jylland kiendes derimod neppe den smukke, men kostbare gammel-danske Hovedpynt, som Vønderpiger paa Kiøbenhavns Amt, og i en Deel af Nordsiælland bruge til Stads; nemlig en sort Hue af Floiel eller andet Silketøi, broderet med Guld i Nakken; hvortil hører omtrent 8 Allen røde, brede Silkebaand, til en stor nedhængende Nakkesløjfe, og en noget mindre under Hagen, samt et klart, broderet Korsklæde med Knipslinger.*)

*) Noget lignende Huer bruges ogsaa paa Møen. s. Paludan. II. 277.

anvende meer end et halvt Mars Lon paa et saadant Pragtstykke; hvortil da horer Klædningsstykker, som i Kostbarhed svare dertil, Troier og Forklæder af Silketoi, o. s. v. Meer endnu af det nationale Præg i Dvindsfolkets Dragt have de saakaldte Hedeboer i Siælland, i Egnen mellem Kiøge og Roeskilde, beholdt. Det er egentlig den ældre siællandske Bondedragt for Dvindelionnet, i dens zirligste Form. Dertil horer den strikkede uldne Mattroie, hvis hoitrode eller grønne Wrmer kun naae til Albuen, og undertiden fantes med Guld- eller Solvbaand. Over dem bæres Bullen o: en Troie uden Wrmer, med langt Liv, der er snoret eller hægget nedentil, men ikke over Barmen, hvor dens i Vidde tiltagende Nabning sammenbindes tværs over Halsstorklædet med uldne eller Silkebaand. Skjørtet, der gierne er af en anden Farve end Bullen, er temmelig kort, men af betydelig Vidde, og lægges i dybe Læg rundt om Livet; hvilket ogsaa skeer med Forklædet. Huen er sædvanligen mørk, undertiden ikke rund, men mere toppet i Nakken; og i nogle Egne, Besten for Roeskilde, bruges blaastribede, eller i Stivelsen blaafarvede Linn og Soltlæder, i Stedet for de hvide. Strømperne ere, som ellers overalt, enten sorte eller mørkeblaa; i Skoene, der er meget afrundede og kun gaae lavt op paa Foden, bruges til Stads altid Solvspænder. Den her beskrevne Dragt er, i det Hele taget, endnu Dvindsfolkens nationale Dragt overalt i Siælland, som er den af de danske Provindsler, hvor begge Kiøn længst i Dragten have holdt ved det Gamle; men den er ikke uden enkelte Forandringer i Form, Snit og Farve i de forskjellige siællandske Egne. Saaledes have Fruentimrene Syd paa, ned imod Præsto og Bordingborg, langt kortere Liv i Troien eller Bullen, saaledes at Skjørtene hægtes lige under Barmen, hvorved Skabningen vanhædes og Dragten bliver mindre klædelig. Her bruges ogsaa mere grønne, end hoitrode Baand

og Grønt er overhovedet den almindelige Farve, saavel i det sydlige Siælland, som i Lolland, paa Falster og Moen. De i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede endnu almindelige Rysler, eller stive, fra Hovedet vidt udstaaende, men til Nakken tæt sluttende Reise-Hætter, som gaae ud i eet, uden nogen Pul, og bindes med Baand under Hagen, begynde nu alt i Siælland at høre til Sieldenhederne. De vare til Stads (s. Gr. i Kirken) af sort Floiel, undertiden med smalle Kniplinger om. Til Rejsesæd brugtes de ogsaa af broget eller blommet Rattun, ligesom ogsaa korte Raaber af samme Slags Løi, med store Solvhægter, og undertiden Foerværk om Halsen. Begge Dele bruges ogsaa endnu af ældre Bønderkoner; men langt sieldnere, end tilforn. Temmelig karakteristisk for Siælland er Bønderpigernes Sommerdragt ved Mark- og Høstarbejde; dertil hører en lettere Klædning, hvilde korte Særkermer, uden Mattroie, hvidt Forklæde og paa Hovedet det saakaldte Solklæde. Dette er et hvidt Lerreds Lørklæde, der stives og lægges sammen i Trekant, saaledes at den korte Spids bøies ind i Nakken og fæstes over Huen, Klædets sammenfoldede Rand staaer frem over hele Ansigtet, og begge de lange Spidser hænge ned paa Skuldrene. I Sønderjylland bruge Fruentimrene en lignende Hovedbedækning, som de kalde Skyg' (Skyge eller Skygge); men Bønderboernes Pandeskyg' af sort Floiel eller Plyds er uden Tvivl et Slags Rysel.

Ikke blot i Jylland, men overalt i Danmark seer man, hvorledes Almuens ældre Klædeskik siden det 19de Aarhundredes Begyndelse har forandret sig, meer eller mindre gennemgribende i de forskjellige Provindser. Udgangsperioden for denne, og flere andre Forandringer i Bønderstandens ydre Leveskik, kan egentlig regnes fra Landvæsenets Omskabning og den nye Militairforfatning, hvorved hele Armeen blev national, og Soldaterne i flere Aar indkaldtes til at gjøre Tjeneste i Hoved-

staden eller andre større Stæder; saaledes omtrent fra Decenniet 1790—1800. Endnu stærkere og hurtigere blev Forandringen under og efter Krigsaarene 1807—1814; imidlertid har den, hvad Klædebragten angaaer, ikke været lige hurtig eller lige almindelig i alle Provindsfer. Imedeus f. Ex. allerede for henved 30 Aar siden i Fyen den gamle Bondedragt næsten var forsvunden, og man der saae, i det mindste Karle og Piger klædte halv paa Riobstedvis, de forste med runde Troier uden Skjod og lange Beenklæder, de sidste med Katuns Rioler og hvide Forklæder, og i nogle Egne Straahat i Stedet for Kysen og Solfklædet om Sommeren, m. m., er en saadan Forandring deels sildigere, deels endnu ikke fuldkommen indtraadt i Sjælland; og det er mærkeligt nok, at netop i den Provinds, hvor Hovedstaden, Culturens og Forfinnelsens Centralpunkt i Danmark, befinder sig, har Almuen, hvad Dragt og Skikke angaaer, meer end nogen anden, Jylland neppe undtagen, holdt fast ved det Gamle og Nationale, baade i Klædebragt og i Bygningsmaade. Herfra maa vel især Riobenhavns Amt og en Deel af det nordøstlige Sjælland undtages; men endogsaa her synes man dog altid mere tilbøielig til at bevare endeel af de ældre Former, end i Fyen. Man kan ogsaa, i Henseende til Land-Almuens Dragt, bemærke, at den vel overhovedet hos den yngre Slægt har forandret sig, men især hos Karle og Piger, der tage Tjeneste i Hovedstaden, undergaaer en stor og næsten total Forandring; men at denne ikke ganske holder sig, naar Landsoldaten vender tilbage til sin Hjemstav, og at Bonden paa Landet derfor altid beholder og vil beholde noget særegt og nationalt i sin Klædeskit, forskielligt fra Borgernes eller Riobstedboernes. At dette imidlertid nu er langt mere udslettet i Danmark, end i Sverrige, og at man i dette Land overhovedet synes ligesom at leve et halvt Seculum længere tilbage i Tiden, end hos

os: derom overbevises man let ved at reise i Sverrige; og denne Erfaring leder i mange Tilfælde til en ligesaa klar Overbevisning om, at det ikke altid er de pludselige eller meget hurtige udvortes Omskiftninger, man mest maa glædes ved.

Imidlertid kan her være Sted at tilføie et Par Ord om Klæde dragten i en Provinds af Nabolandet, hvor saameget hos Almuen, Sprog, Skikke, Dragt, Bygninger, o. m. bærer det tydeligste Præg af et oprindeligt eller ældgammelt Slægtskab med Siællands Folkstammer. I Skaane finder det samme Forhold Sted, som i Siælland: man har længe og fast holdt ved den gamle Klædeskik; men man har i de sidste Decennier begyndt, endnu dog mest kun hos Mandkønnet, for en Deel at forandre det Gamle. I det hele sydlige, og sydøstlige Skaane, eller i Malmohuus Egn, hvor Overeensstemmelsen med Siælland er tydeligst og størst, finder man dog ingensteds Spor til den siællandske Langtroie, der naaer eller naaede lidt nedenfor Knæet; i Skaane række Bøndernes Troier med deres Skød kun til Hosterne, eller i det længste lidet ned paa Laaret. De korte, tæt sluttende Skindbuxer, med Knapper og Spænder ved Knæet, ere endnu temmelig almindelig i Sydskaaane; og hos Mændene den runde, lavpullede, meget bredskyggede Hat, der opkræmpes ved den ene Side, eller bag til. Ikke saa almindeligen, men heller ikke sielden, sees i visse Egne, baade hos Eldre og hos Dreng, den runde, firsstykkede Hue, som en gammel nordisk Hovedbedækning. Særegen for nogle sydøstlige Herreder i Skaane er den pynteligt udsyede, opstaaende, blaastrøvede Skjortekrave, der bruges uden noget Halsstorklæde. Forskiellige i Snittet fra de siællandske Bønders ere Skaaningernes hvide Badmels Kapper eller Frakker, med en lille kort Krave, der falder ned paa Skuldrene, og har een Rad Knapper fra Halsen ned til Beltestedet.

Hos Kvindfolkene i en stor Deel af Skaane er det korte Liv, med Væstestød lige under Varmen, og flere, korte Skjorter, som kun naae til midt paa Læggen, oven over hverandre, en næsten universel, yderst vanheldende Skik, der i det mindste strækker sig over hele Sletbygden fra Landskrona og Malmö ned imod Skåne, og længere østlig henimod Jylland. I disse Egne gienfinder man ogsaa de sjællandske strikkede Nattrøier; men disse er her altid grønne, og have ikke de sjællandske korte Ærmer, men lange, der naae til Haandleddet. Over dem bæres da i Almindelighed, som i Sjælland, et kort Liv uden Ærmer, med eller uden Skjold. Længere mod Østen, i Jørgenstæd og Herrestæd Herreder (mellem Jylland og Slesvig) er Dragten langt smukkere og mere klædelig; her er Livet i Troien længere, vidt aabnet i Brystet, undertiden snoret over den fyldige Varm med Lidsjer eller Solvklæder, der drages over store, afrundede Knapper af forgyldt Metal eller Guld, som i en Halvkreds smykke den rundt udskårne Troie. Øste, særdeles om Sommeren, lades Troien usnørt, i Midten uknappet, og drages let sammen under Halsen over Varmen, eller den er heel aaben over Brystet, og snøres under Varmen, som da indtil Halsen kun er bedækket af Linnet, hvis fine og hvide Serfærmer, om Sommeren uden anden Armbekledning, naae til Haandleddet. — Egne for Skaane, i Forhold til Sjælland, men fælleds for en stor Deel af det øvrige Gotarige, er det hvide Hovedklæde (Klut), hvis Maade at fæstes paa i Skaane, i det mindste paa Sletbygden, er den, at et Slags Pul eller rund Hue dannes omkring den største Deel af Hovedet, nedenfor hvilket Klædet trækkes stramt sammen, saaledes at den længste Flig hænger ned af Nakken og Ryggen. Dette Hovedtøj ligner eller danner da egentlig en Kappe med lang nedhængende Spids, og er overhovedet ulige mindre klædeligt, end de danske Korsklæder og Solklæder.

Mere gracieus er den Maade at bære Kluden paa, som bruges i Smaaland og høiere op i Sverrige, hvor den slaes let over Hovedet, og knyttes eller fæstes sammen under Hagen.

Det er ikke blot i Klædebragt, men i meget andet, der hører til det Giendommelige i Sæder, Levemaade, Forlystelser, m. m. at Bondens Skik i det 19de Aarhundrede har undergaaet store Forandringer. Hvad Forlystelser angaaer, da kan det bemærkes, at disse ligeledes hos Bonden, som i de øvrige Stænder, overhovedet ere blevne hyppigere og mere eftertragtede end før; men ogsaa heri er tillige det Særegne og Nationale enten ganske forsvundet, eller stærkt paa Veien dertil. Den danske Almues Forlystelser bestaae deels i de faste, eller aarlige, deels i tilfældige Gilder eller Gæstebud. Til de sidste maa især Bryllupper henregnes, som de betydeligste, folkerigste, langvarigste og kostbarste; dernæst Barseler eller Barselgilder;* og endelig Begravelser, i nogle Egne: Arvesøl, Martid**). Ved de sidste kan det vel siges, at Mændene egentlig spille Hovedrollen; ved Barseler derimod Qvinderne; hvorimod begge Køn tage lige betydende Deel i Bryllupsglæderne. Barsel eller Fadder-gildet er i Regelen heller ikke saa betydeligt, eller af saadant Omfang, som andre Gilder. Dets Forløber er et saakaldet „Qvindegilde“ om Aftenen hos Barselkonen, enten Varnets Fødselsdag, eller meget kort derefter. Desuden medfører det i Almindelighed endnu et sildigere Qvindes-

*) Denne Benævnelse er egentlig en sildigere Pleonæme; og Barsel (s: Barnsøl, ligesom Gravøl og det jydsk Boiel s: Bubøl, Gilde) er det oprindelige Ord.

***) Jfr. disse Ord i mit D. Dialectlexikon, S. 19—20, og om Arvesøl i Ipen: Bænds Efterretninger om Kønne og Kølsted Egne, S. 119.

gilde, naar Varselkønen „indledes“, eller efter en 6 Ugers Forløb holder sin Kirkegang. Dette sker endnu sædvanlig paa Landet med et stort Følge af gifte Koner, som bevertes hos Varselkønen.*) Denne indfinder sig for Gudstienesten, eller ved dens Begyndelse, i Vaabenhuset, og bliver her med sine „Kirkegangskoner“ under Indgangs-Psalmerne. Præsten gaaer derpaa ned til Kirke døren, holder en passende Tiltale til Konen, og fører hende ved Haanden op i Kirken, ledsaget af det hele Følge. I Stælland forbindes nu som oftest denne smukke og religiøse Skik med Varnets Daab. Naar denne Handling er forbi, gaaer allerførst den Kone, som har holdt det over Daaben, med Varnet paa Armen, op til Altaret for at offre til Præsten; derpaa de øvrige Faddere af begge Køn een efter een; tilsidst Moderen med hendes Følge. — Ved Bryllupperne ere vel endnu næsten overalt Levninger af ældre, og undertiden noget afvigende Skikke tilovers, som fortiente fra flere Steder i alle danske Provindser nøiagtigen at samles og beskrives, for at kunne bringes til et Heelt; men det mest Charakteristiske ved disse Gilder bestaaer dog deels i den overvættede Mængde Mennesker, som ved saadanne Leiligheder samles i en Bondegaard, hvor ethvert Rum, der kan benyttes, stundom endog indtil Læden og Tærskeloen, Dag og Nat igiennem er opfyldt med spisende, dansende, snakkende og tobaksrygende Vonderfolk; deels i de store Quantiteter af Spise- og Drikkevarer, der fortæres, og det lange Tidsrum, hvori et Bryllupsgilde faa godt som uden Afbrydelse vedvarer. Thi, i Stedet for at man i de høire Stænder nu ikke kommer videre end til et saa-

*) Paa Werra saae Dr. Hüberß for faa Aar siden en Bondkone holde sin Kirkegang med et Følge af 27 Koner, „hvilke for Tienesten samledes hos Varselkønen, og bevertedes med en god Krost; som, naar den skal være rigtig, maa bestaae af Risengrød og Stokfisk,“ m. m. Westf. over Werra. Abh. 1834, p. 269.

kaldet „Andendagsbryllup“, hvilket dog slet ikke kan betragtes som egentlig Fortsættelse af Bryllupsgildet, varer et Bøndebryllup i sin rette Skikkelse, og hos den egentlige Bønde (Gaardmand) fra den ene Dags Formiddag til den tredje Dags Middag eller Eftermiddag, og det uafbrudt i Brudehuset*); ja ved ret store og rigt udstyrede Bryllupper vel endnu noget længere — nemlig efter det Princip: at Alt hvad der er samlet og bragt sammen af Føde- og Drikkevarer til Brylluppet maa fortæres. Vi kunne bemærke, at denne Almuens Bryllupsstik, ligesom flere andre, er gaaet i Arv, først fra Adelen, og siden fra den fornemmere Borger- og Middelstand, til Bønden, efterat den efterhaanden i hine Folkeclasser er aflagt eller forandret. Beskrivelser, som havees over det uhyre Forbrug af Fødevarer, Vin og Æl ved Adeliges og fornemme Geistliges Bryllupper i det 16de og 17de Aarhundrede, lære os, at disse have været ligesaa talrigt besøgte, endnu mere ødsle, selv naar Forholdet i Stand og Vilkaar lagttages, og udentvivl have været ligesaa længe, men maaskee dog havt mindre af den deels cordiale, deels overgivne Eystighed, som, vistnok stundom ledsaget af Raahed, er et Hovedtræk i Bøndernes Gilder. At man ved disse heller ikke lader Fattige, der komme uindbudne, gaae ubeverteede bort, og fra Gildet bærer Mad til Syge i Nabolaget, er i det mindste hos Møenboerne**), og uden Tvivl i flere Landskaber, et af disse Godmodigheds- og Velgjørenheds-Træk, der ere lange mere almindelige hos den danske Bønde, end man har villet tilstaae denne, ofte miskiendte og falskt bedømte Stand. — Ved Bøndebryllupper hører det til en Levning af Fortidens Tænkemaade og Skik, at det betragtedes som Hæder,

*) At denne Skik heller ikke er aflagt i Jylland, og navnlig i Fede-Egnene: sees af Dr. Rohmanns Skildring „Episode af et jydsk Bøndebryllup.“ D. Folkeblad, 1835, Nr. 19.

**) Paludans Beskrivelse over Møen. II. S. 265.

baade at ledsage Bruden til Kirke, i Egenkab af Brudes pige, Forgangspige, m. fl. Venøvelser; og hielppe til at opvarte Gæsterne ved Gildet. Derfor ogsaa anses det for en hæderlig Forretning, at skienke Kaffe, hvorfor man aldrig forsømmer at anmode Præstefonen herom, naar hun er tilstede. Ligeledes er Spillemanden med sin „Fiol“ ved Bryllupperne ikke uden Anseelse og Indest, hvilken Bonden her til Lands altid fortrinligen skienker dette Instrument; om det endog nu ikke ledsager ham ved saamange Leiligheder som tilforn; f. Ex. om Høsten, naar Hovmarkerne skulde meies; eller i Spidsen for de udfrevne Bønderkarle, naar de flokkeviis vandrede ind til Greceerstolen.*) I Sydskjælland har man endog den Skik, at i Stedet for at lade en Tallerken gaac rundt for Fjderen, sættes to Tallerkener foran ham paa Bordet; den ene tom, den anden med to Glas Øl og Brændevin. Her gaac først Brud og Brudgom hen; drikke Spillemandens Skaal, ved at nippe til Brændevinet, smage paa Øllet, og lægge „Spillemands-penge“ paa den tomme Tallerken. Dette Exempel efterfølges parviis af alle Bryllupsgæsterne, som først drikke, eller rettere nippe Brudeparrets, derpaa Spillemandens Skaal, og endelig betænke ham med en Gave.

Ligesom ved Bryllupperne, er det gaaet med Begravelser og Liggprædikener. Den i Norden ældgamle Skik, at den Døde, især Husbonden og Hustruen, maatte hænges ved Gravøl, eller et Gilde og Maaltid paa Begravelsesdagen, har man, endog ved Lovbud, efterhaanden fortrængt hos de hølere Stænder, og søgt at indskrænke den hos Almuen, i hvis naturlige og uskadelige Friheder man, stundom af utidig Nidkærhed, har gjort overdrevne og urimelige Indskrænkninger. Bønderne have imidlertid ingensteds ganske villet aflægge det ældgamle,

*) See Junge om Nordskjælland, S. 177.

fra Forfædrene arvede Gravol.**) De havde tillige i det 18de Aarhundrede næsten almindeligen optaget og indført den da hos de Fornemme forsvindende Skik: at Præsten i Kirken holdt en lang, formelig Liggprædiken, og forend denne oplæste den Afdødes Levnetsløb, sædvanligen forfattet af Degnen. Den førstnævnte Skik er vel ikke overalt lige almindelig hos Almuen, men dog endnu hyppig nok; bl. a. i Fyen. Her lade fornemmere og rigere Bønder altid et saakaldet „Testament“, (d: den Afdødes Levnetsbeskrivelse) forfattet af Degnen, oplæses af Præsten paa Prædikestolen, før Liggprædikenen; og i et saadant Testament gienfinder man her endnu ganske de gamle Former, som forekomme i ældre trykte Liggprædikener. Fattigere Bønder, som ei have Raad hertil, lade det blive ved en kort Tale ved Graven. Man kan ikke negte, at naar en Tale af Præsten ved den Afdødes Jordefærd skal finde Sted, (i Sverrige er dette noget ualmindeligt), da er den ældre Skik, som nu igien begynder at komme noget i Brug, at lade dette ske i Kirken, ligesaa passende, og i ondt Veir ulige bedre og beqvemmere, end Taler ved Graven under aaben Himmel. — Om en næsten reent aflagt Skik ved Begravelser sees endnu et Minde i mange Landsbykirker i Danmark, (sieldnere i en og anden Kjøbstedkirke) nemlig Liggbaaren. Paa den var det Skik, (ligesom det endnu for det meste er i Skaane) at

*) S. bl. a. mit danske Dialectlex. under D. Liggboiel. S. 324.

**) Jeg har selv i min Ungdom bivaanet saadanne Liggprædikener paa Landet i Sjælland, og for ikke saa mange Aar siden over en Bonde paa Amager. — Ved denne Leilighed kan erindres, at den 1828 afdøde fortiente Hædersmand, Geheime-Conferentsraad J. Bülow til Sanderumgaard, i sit Testament havde forordnet et fuldstændigt Gravøl ved hans Jordefærd; i det alle Godsets Gaardmænd, efterat have baaret deres afdøde Herremands og Besgjørers Ligg til dets Hvilested, derefter rigeligt bevertedes, og ved Pl. og Miodkruset vare samlede paa Herregaarden den øvrige Tid af Dagen.

Eiget maatte bæres, i det mindste fra Kirkegaardsporten til Graven; men dette er nu mest reent gaaet af Brug, selv paa Landet. En og anden Overtro, i Anledning af Eliig og Eliigsførd, er derimod endnu i Uve hos Almuen i Jylland; saaledes ogsaa i Hede-Eggen, vi her have omtalt, den, at naar et Eliig føres til Kirken med Hopper, maae de nødvendig, før Eliget tages af Vognen, spændes fra, og hurtig vendes indad mod Vognen, saaledes at Hovederne omtrent komme til at berøre Eliigkisten; hvorefter de vendes baglængs om og atter spændes for. Forsømmes dette, da mener man, at Hoppene enten ikke vil tage imod Hingsten, eller, om den er drægtig, tage Skade ved Følingen.

Den anden Klasse af Almuens Forlystelser ere de, til visse Aarstider henlagte, faste Gilder, hvoraf der igjen kunde gøres flere Underafdelinger. Den vigtigste af disse er den, som indbefatter de tre Tider i Aaret, der efter gammel Skik i Danmark skulle tilbringes i Fystighed; nemlig: Julen, Fastelavn og Mikkelødag, eller en anden Dag omtrent paa denne Tid, da Høstgildet holdes. — Næsten Alt hvad der af gammel religiøs Skik fandt Sted ved Juleaftens Høitid, og hvoraf endeel endnu er tilovers paa Landet i Norge og Overriget, er hos den siællandske Almue forsvundet; og saaledes vel ogsaa i de øvrige Provindsfer.

Julens Helligholdelse hos vor Almue bestaaer nu for det meste deri, at Bonden med sine Folk Juleaften spiser Sødgrød, Bergsiff og de nationale Gblestiber, hvorefter man vel endnu paa sine Steder (i Siælland) pleier at synge en Julepsalme; at man første og anden Juledag gaaer i Kirke og offerer til Præsten; og at man (i Siælland) i Almindelighed i hver By, eller i det mindste i hvert Sogn, een af Helligdagene, eller i Juleugen, holder et eller flere „Betalingsgilder,“ enten paa Kroen, eller efter Omgang hos Byens eller Sognets Gaard-

mænd. Hertil bidrager enhver noget vist; sædvanligen Mandfolk det dobbelte imod Fruentimrene. Baade Unge og Gamle deeltage i Gildet; for de første gaaer det især, eller allene ud paa Dands, hvormed hele Natten tilbringes; de Ældre holde sig til Kortspil, og begge flittigen til Brændevinet og Øllet; nærmere Hovedstaden ogsaa til Punsch og anden Drik. At henimod Morgenstunden, af ældre Mandfolk sielden nogen findes i det mindste uden en halv Ruus, er let begribeligt. Den danske Almues tiltagende Dandselyst, der allerede omtales af Jung e som et Raseri hos Ungdommen, (l. c. S. 182) er bekendt nok; og med den tiltager ogsaa Antallet paa de Betalingsgilder (hvad man i højere Stil vilde kalde Subskriptionsballe), som Ungkarlene i Sognet forene sig om at holde om Vinteren, i Tiden mellem Juul og Fastelavn.

Det er disse, man i Jylland endnu kiender under Benævnelsen „Leegstuer,” fordi der i forrige Tider brugtes de saakaldte „Julelege,” hvilke for 30 til 40 Aar siden, selv i Huse, der horte til Embedsclassen og Middelfstanden, endnu ikke vare ganske aflagte, og det selv i Hovedstaden; men nu næsten ere reent forjagede, selv fra de jydsk Gilder, som have deres Navn efter Legene.*) Her er nu Dands, og intet uden Dands, det første Requisite for Karles og Pigers Forlystelse; og da dog som oftest ogsaa Forældrene følge med til Leegstuen for Døtrene's Skyld (Talen er her naturligvis især om Bønder eller Gaardmandsfamilier,***) maa Mændene ikke blot have deres Tobak, Øl og Brændevin; men Mange nøies heller ikke med

*) Inf. mit d. Dial. Vexikon. u. D. Leeg og Leegstue. S. 318.

**) Disse ere i den største Deel af Landet ved en betydelig, ikke unaturlig Standskløft fiernede fra Huusmændene, da ogsaa Afstanden i Stilling og Bilskaar imellem begge Classer er betydelig. Et aristokratisk Forhold har dannet sig imellem begge; Giftermaal imellem en Gaardmands søn og Huusmandsdatter, eller omvendt, hører til de store Sæl-

den dertil hørende Snak (hvad vore Forfædre forstod ved „Slagsmaal“); Kortspil er nuomstunder ved dette og flere Slags Gilder hyppigt, eller almindeligt. Ogsaa om Thy berettes, at Kortspil har trængt sig ind ved Bryllupper og andre Gilder; „men at samle sig i Kroer, for at spille og drikke, uedlade Thyboerne sig ikke til.“*) Underledes var dette for 60—70 Aar siden. Da kiendte man i Jylland lidet til Julegilder, endnu mindre til Interessentbiller; en enkelt Leegstue uden Kortspil, fandt nu og da Sted; men var Præsten derimod, da var det ham let, i Forening med Herremændens Autoritet, at hindre dem. „Kortspil — hedder det i nogle Optegnelser af en Olding — som ogsaa her endnu mangen Gang fører til Strid og Slagsmaal, kiendte man i hiin Tid lidet til. Det brugtes ikke i Forsamlinger; kun i Krohuse, hvoraf der dengang vare langt færre i Jylland, end i vore Dage, kunde man finde et gammelt, smudsigt Spil Kort, hvormed der tidt kun spillede om frit Øl og Brændeviin; og mangen adstadig Bonde gif dengang til sine Fædre, uden at have seet Kløverknegt.“ Det er overhovedet den store Formerelse af Landsbykroerne, som ikke blot en Tid lang afgav en af de stærkest virkende Aarsager til Drukkenskab og forøget Brændeviinsfortæring; men som ogsaa meget har fremmet den Arbejdsulyst og Hang til Lediggang, Kortspil og Udspredelse hos den yngre Generation i Bøndestanden, og navnlig hos Tjenestekarle, hvorover der hyppigen klages. Neppe er der vel nogen anden Egn i Danmark, hvorom det kan siges, hvad i det mindste 1811 endnu galdt om Mors, en Ø paa halvsyvende Quadratkil: at der ikke fandtes en

---

denheder; og Gaardmanden, om endog kun Fæstebonde, nedlader sig aldrig til at optage den jordløse Huusmand i Gildeslaug, eller i saadanne Stævner og Møder, hvor Menighedens Anliggender afgjøres.

*) E. Aagaards phys. oecon. og topograph. Beskr. over Thy. Viborg 1802. S. 13.

eneſte offentlig Landsbyfæ; men hertil ſvarer ogſaa ganſke den meget fordeelagtige Skildring, ſom en af vore heldigſte og fortrinligſte chorographiſke Forfattere giver over Almuens Charakter paa denne D.*)

En almindelig Bemærkning, vedkommende Almuens Gilder, ſom her endnu maa tilføies, er denne: at Indbydelsen til dem ikke ſkeer i Klæng, eller til Familier, ſom boe i længere Fraſtand; men at den i Almindelighed indſkrænkes til en vis Kreds, der beſtemmes ved udtryffelige Foreninger, ſaakaldte Laug eller Gildeslag, hvoraf der kan gives eet eller flere i hvert Sogn. De Bønder, ſom ere indtraadte i et ſaadant, indbyde hverandre gjenſidigen til Bryllupper, Bårſeler og Begravelſer; og enhver i Lauget anſeer det for en Gæſſag, at gjøre den ſædvanlige „Sending“ ved Keiligheder, hvor den bruges.

Af Almuens øvrige Marsgilder ere Faſtelavnsgildet og Hoſtgildet endnu at regne for almindelig gjældende over det hele Land. Det forſte udmærkede ſig forhen ved den nationale Skik, „at ſlaae Katten af Tønden,“ hvori dog alt for længe ſiden den levende Kat er bleven befriet for ſin tragiske Rolle. Nu lægges en eſtergiort Kat eller en udpyntet Duffe i Tønden, der ophænges paa en fri Plads i Landsbyen. De unge Karle udpynte ſig til denne danſke Carnevalsſpøg ſom ofteſt ved at tage en hvid Skjorte uden paa deres Klæder, binde brogede Baand om Ermerne, et broget Tørklæde om Livet, undertiden ogſaa ved at tage Dvindeklæder paa. Til Feſt, i ſtærk Galop, farer en efter den anden forbi Tønden, og ſlaaer til den med ſin Knippel, indtil den ſaaer ſit Baneſaar, og Duffen, i Stedet for Katten, ſtyrter ud. „Kattekonngen“ — det er den, ſom gier det ſidſte afgjørende Slag — hilſes med Hurraraab, og rider i Spidsen for Toget fra een Gaard til den anden, og der, hvor man vil modtage Forſamlingen, bevertes

*) Schade's Beſkr. over Den Nørſ. Kallb. 1811. S. 347—51.

den med Brændevin og Hvedebrod. Om Aftenen følger derpaa et sædvanligt Dandsgilde. — I nogle Egne af Østergjylland er med Fastelavnsgilderne forenet en særegen national Skik: at Ungkarlene vælge dem en Anfører, under Navn af Gadebasse, der beholder sin Værdighed til det følgende Aar ved samme Tid, og Pigerne vælge ham et Gadelam, d. en Pige, der skal være ham behjælpelig ved Fastelavnsgildet og andre Gilder, som holdes i Aarets Løb, ligesom hun i den Tid gælder for den fornemste i Pigerens Lag m. m., hvorimod Gadebasen af egen Myndighed udvælger et Gadelam til enhver af de øvrige unge Karle i Byen, og for samme Tidsrum. Om denne endnu brugelige Skik have Efterretning allerede for over 150 Aar siden.*) Paa en vis Maade synes denne Skik at staae, eller have staaet i Forbindelse med Maigildet eller Maigrevegildet, som tilforn ogsaa i Danmark, ligesom i alle nordiske Lande, feiredes med stor Høitidelighed; men nu, med saa mangen anden fra Forsædrene arvet Skik, er saa godt som aflagt (Jvf. D. Dial. Ler. S. 352—53). Til dette Maigilde slutter sig imidlertid den nationale stællandske Skik, „at føre eller ride Sommer i By,“ en af de smukkeste og mest poetiske Folkefester, som paa meer end eet Sted findes udførlig bekrævet.**) Hvor vidt den har været almindelig over hele Danmark, lader sig med Visshed ikke sige. Der findes i det mindste Spor til en Maifest i Ribe i det 16de Aarh. (s. d. Dialectlex. anf. St.); men en af de nedenfor anførte Forfattere (Hr. Lütken) bevidner: at han i sin Tid hverken i Fyen eller Jylland har hørt den omtale; og at han som Præst havde levet 8 Aar i Sydstælland, inden den der paa Egnen blev udført. Det vilde vel oftere skee, mener han, hvis ikke Poli-

*) Jvf. mit d. Dialectlex. S. 150—52 og det Nord. Oldskriftselskabs Tidsskrift. II. S. 35. Gadelam (hos Almuen i York-Shire Cadelamb) er egentlig et Dæggelam.

***) Paludans Beskr. over Møen. II. S. 281—81. D. D. Lütken, i Danff Folkeblad 1ste Aarg. S. 153—155.

tiet undertiden havde anseet sig forpligtet til at modsætte sig denne Skik. Vi tor haabe, at Politiet herefter, siden den 28de Majs politiske Høitid kom i Brug, vil vise mere Arthighed imod den 1ste Mai og dens poetiske Folkefest.

Endnu er et tredje aarligt Almuesgilde almindeligt over hele Danmark; det er et Slags huuslig Fest (under forskjellige Navne: Mikkelsgilde, Høstgilde, Skurgrød eller Skjorgrød, Dpfsior, Stubtonde o. s. v.) som hver Bonde og Landmand giver sine Huusfolk og Huusmænd eller Arbeidere, efterat Høsten er ganske fuldført og Sæden indkiørt. Dertil hører altid et godt Aftensmaaltid, hvorved „Gildegrøden“ eller Sødgrøden ei maa fattes; den paafølgende Musik og Dands er derimod egentlig ingen ubetinget Nødvendighed, skiondt i det mindste i Siælland temmelig almindelig; ligesom her ogsaa tidt indbydes en og anden af Nabosolkene, især til Dandsen, naar disse ikke have Gilde hos dem selv. Undertiden pyntes ogsaa Bærselet eller Laden, hvor der dandses, med grønt Løv, eller med en Arefrands og Blomster. — Ved denne Leilighed kan bemærkes, at saavel i Jylland, som i Siælland, bestaaer Almuens almindeligste Dands endnu i flere Slags af de saakaldte Contradandse (egentlig Country-dances), som, efter Tourenes Forskiellighed og efter Talebrugen, have en heel Deel forskjellige Navne. Menuet (som Junge endnu omtaler) og Polskdands, ere derimod saa godt som reent af Brug; men Engelskdands („lang Engelsk“ eller „Gen paa langs“) er ikke sielden, og Vals er nu ogsaa paa Landet hyppig. En anden national Bondebands er den saakaldte Rill, en ogsaa i Skotland og Nord-England meget yndet Folkedands, som er almindelig bekiendt og brugelig ikke allene i Siælland og paa Smaaøerne, men i Fyen; og i det mindste i Østerrjylland. (Den beskrives nærmere i det d. Dialectlex. S. 416. 47.).